

КОВАЛЬ М. П.

кандидат юридичних наук
суддя П'ятого апеляційного
адміністративного суду,
ORCID ID: 0009-0005-4781-6431

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.56>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ГНОСЕОЛОГІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Стаття присвячена з'ясуванню тих підходів, що відіграють важливу роль у гносеології адміністративного судочинства. Наголошено, що отримання достовірних знань про адміністративне судочинство вимагає адекватних гносеологічних засобів, що актуалізує проблематику визначення та опису методології дослідження. Правильне обрання гносеологічного інструментарію є чинником отримання об'єктивних знань про предмет дослідження.

Відзначено, що принципи наукового пізнання, а також методи у цілому є однаковими для дослідження різних соціальних явищ.

Соціокультурна природа права обумовлює необхідність використання дослідником аксіологічного підходу. Аксіологічний підхід дозволяє визначити ціннісний аспект адміністративного судочинства, з'ясувати концепти, які лежать в його основі та якими керуються судді, приймаючи рішення.

Відзначено, що для розуміння сутнісного аспекту адміністративного судочинства необхідно враховувати контекст, у якому воно функціонує. Герменевтичний підхід дозволяє урахувати різні контексти існування явища, форми його прояву тощо. Такий підхід важливий для розуміння спрямованості суддівської діяльності з вирішення публічно-правових спорів.

Принцип всебічності наукового пізнання обумовлює потребу застосування історичного підходу, який забезпечує отримання знань про виникнення та розвиток адміністративного судочинства, з'ясування тенденцій його розвитку.

З'ясовано, що застосування діяльнісного підходу до дослідження адміністративного судочинства дозволяє отримати інформацію про складові «механізму» такого правосуддя. Цей підхід дозволяє визначити як адміністративне судочинство функціонує, як воно виконує свої функції і які проблеми виникають під час його здійснення.

Визначено значення системного підходу для пізнання адміністративного судочинства. Наголошено, що невід'ємною складовою сучасних правових досліджень є порівняльний підхід та визначено цей напрям як такий, що потребує комплексного дослідження.

Резюмовано, що гносеологія адміністративного судочинства потребує застосування таких методологічних підходів: аксіологічного, герменевтичного, історичного, діяльнісного, системного, порівняльного. Водночас, лише комплексне застосування цього гносеологічного інструментарію дозволить отримати системне уявлення про адміністративне судочинство.

Ключові слова: аксіологічний підхід, герменевтичний підхід, діяльнісний підхід, історичний підхід, порівняльний підхід, системний підхід.

Koval M. P. Methodological Approaches of Administrative Justice Epistemology: General Characteristics

The article is devoted to clarifying the approaches that play a significant role in epistemology of the administrative justice. It is emphasized that obtaining reliable knowledge about administrative justice requires adequate epistemological means that actualizes the issue of defining and describing the research methodology. The correct selection of epistemological tools is a factor in obtaining objective knowledge about the subject of research.

It is noted that the principles of scientific knowledge, as well as methods in general are the same for the study of various social phenomena.

The social and cultural nature of law stipulates the necessity for the researcher to use an axiological approach. The axiological approach makes it possible to determine the valuable aspect of administrative justice, to find out the concepts underlying it and which judges are guided by while making decisions.

It is noted that in order to understand the essential aspect of administrative justice, it is necessary to take into account the context in which it functions. The hermeneutic approach allows taking into account different contexts of the phenomenon existence, forms of its manifestation, etc. This approach is important for understanding the focus of judicial activity on resolving public and legal disputes.

The principle of scientific knowledge comprehensiveness determines the exigency to use a historical approach ensuring the acquisition of knowledge about the origin and development of administrative justice, and the clarification of its development tendencies.

It is found out that the application of the activity approach to the study of administrative justice allows to obtain information about the components of the “mechanism” of such justice. This approach allows to determine how administrative justice functions, how it performs its functions, and what problems arise during its implementation

The significance of the systemic approach to the knowledge of administrative justice is determined. It is emphasized that an integral component of modern legal research is a comparative approach, and this direction is defined as one that requires a comprehensive research.

It is summarized that the epistemology of administrative justice requires the use of the following methodological approaches: axiological, hermeneutic, historical, activity, systemic, comparative. At the same time, only the complex application of this epistemological tools will allow us to obtain a systematic view of administrative justice.

Key words: *axiological approach, hermeneutic approach, activity approach, historical approach, comparative approach, systemic approach.*

Постановка проблеми. Одним із важливих напрямів подальшого удосконалення функціонування національної системи права є продовження судової реформи. Розвиток судової системи є ключовим аспектом будь-якої правової країни, адже від її ефективності залежить забезпечення прав і свобод людини, а також розвиток суспільства в цілому. Значне місце у системі судоустрою посідають адміністративні суди, фактором чого є категорія справ, що ними розглядаються. Адміністративні суди відповідають за вирішення спорів, пов'язаних з діяльністю органів влади та виконанням адміністративного законодавства. З огляду на те, що ці суди розглядають справи, пов'язані з діяльністю державних і місцевих органів, вони впливають на ефективність виконання законів та забезпечення прав людини. Відтак, проблематика ефективної діяльності адміністративного судочинства набуває перманентного характеру.

Таким чином, подальше удосконалення адміністративного судочинства важливе для забезпечення розбудови правової держави, незалежності судової системи та забезпечення

ефективного функціонування держави в цілому, що визначає актуальність обраної теми пізнання.

Зі свого боку завдання отримання достовірних знань про адміністративне судочинство (як і будь-яке інше правове явище) вимагає адекватних гносеологічних засобів, що актуалізує проблематику визначення та опису методології дослідження.

Наголосимо, що у наукових дослідженнях саме правильне обрання гносеологічного інструментарію є чинником отримання об'єктивних знань про предмет гносеології. Відтак, наукове дослідження адміністративного судочинства обумовлює визначення методології вивчення однойменної тематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукової правничої літератури дозволяє стверджувати, що питання методології загалом, а відповідно і питання гносеології окремих правових явищ і процесів залишається недостатньо вивченим і донині характеризується невизначеністю, непослідовністю та еkleктизмом.

Загалом, слід згадати дві групи джерел, положення яких є підґрунтям для цього дослідження. По-перше, зазначимо праці, у яких наводиться опис окремих методологічних засобів пізнання адміністративного судочинства. У цьому аспекті згадаємо прізвища тих науковців, які займалися вивченням цієї тематики: В. Авер'янов, Л. Анохіна, О. Бачеріков, Ю. Битяк, І. Бойко, А. Бондаренко, І. Бородін, І. Винокурова, П. Едер, А. Зеленов, В. Кампо, О. Капинос, О. Капля, А. Карнарук, Н. Коваленко, Ю. Кравцов, Р. Куйбіда, Є. Курінний, В. Малихіна, А. Манжула, Р. Миرونюк, О. Міщенко, В. Олашин, Р. Ониско, О. Пасенюк, В. Пчелін, В. Решота, О. Свида, М. Смокович, О. Соколенко, В. Стефанюк, Т. Тур та ін.

По-друге, слід відзначити праці, у яких порушуються питання методології сучасного правознавства. У цьому аспекті згадаємо прізвища тих науковців, які займалися вивченням цієї тематики: Є. Білозьоров, М. Корнієнко, А. Кучук, М. Кельман, В. Пекарчук, І. Сердюк та ін.

Однак, цілком слухними є слова вітчизняних вчених А. Кучука та В. Пекарчука про те, що «проблематика методології сучасного правознавства і на сьогодні є тим аспектом правничого дискурсу, що потребує системного і комплексного пізнання» [1, с. 28].

Мета статті. Висвітлення системи методологічних підходів, що мають бути застосовані для пізнання такого правового явища як адміністративне судочинство.

Виклад основного матеріалу. Одразу слід наголосити на тому, що у цьому дослідженні ми акцентуємо увагу саме на методологічних підходах, зважаючи на те, що принципи наукового пізнання, а також методи у цілому є однаковими для дослідження різних соціальних явищ (маємо на увазі наукове дослідження), у тому числі й правових.

При цьому, за основу розуміння методологічного підходу нами взято дефініцію, запропоновану вітчизняним дослідником І. Сердюком: підхід як елемент методології – це «єдність філософського (світоглядного), теоретичного і методологічного знання, що постулює загальну стратегію дослідження; відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію його результатів і, з урахуванням визначеного ракурсу досліджуваного об'єкта, різняться за своїм змістом» [2, с. 57]. Як бачимо, саме підхід визначає інтенцію дослідника та відповідно визначає сукупність методів, що їх слід застосувати для досягнення мети пізнання.

У першу чергу відзначимо, що соціокультурна природа права [3-4] обумовлює необхідність використання дослідником *аксіологічного підходу*. Повною мірою вказане положення відноситься і до гносеології адміністративного судочинства. Будь-яка національна правова система ґрунтується на певних цінностях, і зміст цієї системи відповідно будується на їх основі. Так, важко заперечити той факт, що в умовах, коли право ґрунтується на цінностях прав людини і верховенства права, суд буде діяти значно інше, ніж якби він був елементом системи, підґрунтям якої є тоталітарні цінності. Типовим прикладом, що підтверджує наведену тезу, є радянське судочинство (в межах якого фактично не визнавалось адміністративне правосуддя). «У 1917-1991 роках комуністичним тоталітарним режимом та його репресивними органами здійснювалася політика державного терору, унаслідок чого мільйони людей зазнали репресій з політичних, соціальних, класових, національних, релігійних та інших мотивів, були позбавлені життя, волі, майна, депортовані, заслані, вислані на спецпоселення

за межі України та СРСР, примусово переселені...» [5]. У цьому ж аспекті згадаємо і Закон «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» [6]. Додамо також, що незалежний суд є тим чинником, що визначає віднесення держави до демократії; а залежний суд дозволяє ідентифікувати державу або як гібридний режим, або як авторитарний режим [7].

В контексті дослідження адміністративного судочинства аксіологічний підхід дозволяє визначити основні цінності, які лежать у його основі та якими керуються судді, приймаючи рішення; з'ясувати, наскільки такий підхід відповідає вимогам прав людини та верховенства права.

Аксіологічний підхід допоможе визначити слабкі та сильні сторони системи адміністративного судочинства і служити цінним ресурсом для визначення напрямків реформ та поліпшень. Розуміння цінностей, які повинні керувати реформами, може сприяти створенню більш ефективної та справедливої системи та дозволить розробляти стратегії для покращення правозастосовної практики в цій галузі.

За таких обставин особливого значення набуває використання *герменевтичного підходу*. Герменевтичний підхід дозволяє урахувувати різні контексти існування явища, форми його прояву тощо. В контексті адміністративного судочинства цей гносеологічний інструмент дозволяє урахувувати ширший контекст імплементації правових норм та функціонування правової системи загалом. Він сприяє розумінню значення та цілей конкретних правових норм, а також враховує соціокультурні та історичні фактори, які можуть впливати на їхню інтерпретацію. Герменевтичний підхід поглиблює розуміння практичного застосування законодавчих приписів за конкретних обставин. Такий підхід важливий для розуміння спрямованості суддівської діяльності з вирішення публічно-правових спорів.

Додамо, що герменевтика – це наука про розуміння, яка вивчає процес тлумачення текстів, мовних виразів, культурних явищ тощо. Герменевтичний підхід передбачає, що розуміння будь-якого явища не може бути однозначним і вичерпним, оскільки воно залежить від контексту, у якому це явище існує. За таких обставин, коли світ стає все більш складним і багатогранним, особливо важливим стає врахування різних контекстів існування явища. Герменевтичний підхід дозволяє це зробити, оскільки він передбачає розгляд явища в його історичному, культурному, соціальному та інших контекстах.

Щоб зрозуміти сутнісний аспект певного правового явища (у тому числі й адміністративного судочинства), необхідно враховувати контекст, у якому воно функціонує. Цей контекст може включати політичні, економічні, соціальні та культурні чинники. Без урахування цих чинників розуміння явища буде неповним і одностороннім.

Зважаючи на предмет нашого дослідження, доречно згадати тезу В. Дудченко про те, що «яскравим виявом герменевтичного підходу до права є феномен дискреційних повноважень суддів» [8, с. 15]. Цілком погоджуючись із вказаним, наголосимо, що також і для гносеології судочинства має бути застосований гносеологічний підхід.

Принцип всебічності наукового пізнання обумовлює потребу застосування *історичного підходу*. Цей методологічний засіб дозволяє отримати інформацію про становлення та розвиток адміністративного судочинства: цей підхід дозволяє визначити як адміністративне судочинство виникло, як воно розвивалося з часом і які чинники вплинули на його розвиток. Він дозволяє отримати інформацію про історичні корені адміністративного судочинства, що може бути корисним для розуміння його сучасного стану. Історичний підхід дозволяє виявити історичні тенденції розвитку адміністративного судочинства, що може бути корисним для прогнозування його майбутнього розвитку. При цьому можливим є і порівняльний контекст дослідження, що дозволяє простежити розвиток адміністративного судочинства в різних країнах, що забезпечує виявлення відмінностей та подібності в розвитку адміністративного судочинства в різних країнах.

Зважаючи, що адміністративне судочинство за своєю фактичною стороною є діяльністю спеціально уповноважених органів – судів, то його вивчення має здійснюватися із застосуванням *діяльнісного підходу*. В означеному контексті варто погодитись із Є. Білозьоровим щодо гносеологічного потенціалу діяльнісного підходу [10-11].

Діяльнісний підхід – це методологічний засіб, який дозволяє дослідити об’єкт у його практичному вимірі. Цей підхід передбачає розгляд об’єкта як системи дій і взаємодій. Застосування діяльнісного підходу до дослідження адміністративного судочинства дозволяє отримати інформацію про складові «механізму» такого правосуддя. Цей підхід дозволяє також визначити як адміністративне судочинство функціонує, як воно виконує свої функції і які проблеми виникають під час його здійснення.

Діяльнісний підхід до дослідження адміністративного судочинства має ряд переваг. По-перше, він дозволяє отримати інформацію про реальний стан адміністративного судочинства, що може бути корисним для його реформування. По-друге, діяльнісний підхід дозволяє виявити проблеми, які виникають у діяльності адміністративного судочинства, що може бути корисним для їх вирішення.

Діяльнісний підхід є важливим методологічним засобом, який дозволяє отримати всебічну інформацію про практичну діяльність у сфері здійснення адміністративного судочинства. Відзначимо також, що вказаний гносеологічний засіб є чинником з’ясування ефективності діяльності адміністративних судів щодо імплементації вимог верховенства права та забезпечення прав і свобод (і не тільки у контексті права на справедливий суд).

Наголосимо також на тому, що адміністративний суд є лише одним із інститутів у системі правосуддя, який, як і будь-які органи правосуддя, має виходити з визнання людини та її прав основною цінністю. При цьому очевидним є також той факт, що належне здійснення правосуддя одними адміністративними судами без належної діяльності інших органів публічної влади не може бути чинником ефективного забезпечення людських прав. Важливим є використання для пізнання адміністративного судочинства *системного підходу*.

Системний підхід – це методологічний засіб, який дозволяє дослідити об’єкт як систему, що складається зі взаємопов’язаних елементів. Цей підхід передбачає розгляд об’єкта як цілого, а не як сукупності окремих частин. Застосування системного підходу до дослідження адміністративного судочинства дозволяє отримати інформацію про його структуру, взаємозв’язки між його елементами, а також про його функціонування як системи. Окрім цього, цей підхід дозволяє простежити і зв’язки адміністративного судочинства з іншими соціальними явищами.

Системний підхід до дослідження адміністративного судочинства має ряд переваг. По-перше, він дозволяє отримати всебічну інформацію про адміністративне судочинство, що може бути корисним для розуміння його сутності та функціонування. По-друге, системний підхід дозволяє виявити закономірності функціонування адміністративного судочинства, що є важливим у контексті його реформування.

Дослідження функціонування адміністративного судочинства як системи є чинником отримання інформації про те, як адміністративне судочинство виконує свої функції і які фактори впливають на його функціонування.

Додамо, що системне сприйняття адміністративного судочинства є основою для виявлення можливих недоліків (або на рівні самої системи, або на рівні окремих складових – на рівні мікросистеми) щодо реалізації принципу верховенства права.

Загалом варто вказати, що системний підхід є важливим методологічним засобом, який дозволяє отримати всебічну інформацію про адміністративне судочинство.

Наголосимо, що невід’ємною складовою сучасних правових досліджень є порівняльний підхід. Однак, зважаючи на складність і багатогранність цього питання, воно потребує окремого дослідження.

Водночас слід наголосити, що отримана використанням зазначених підходів інформація про адміністративне судочинство надасть комплексне уявлення про досліджуваний предмет у випадку системного сприйняття цієї інформації.

Висновки. Таким чином, гносеологія адміністративного судочинства потребує застосування таких методологічних підходів: аксіологічного, герменевтичного, історичного, діяльнісного, системного, порівняльного. Водночас лише комплексне застосування цього гносеологічного інструментарію дозволить отримати системне уявлення про адміністративне судочинство.

Список використаних джерел:

1. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія сучасного правознавства: спроба критичного осмислення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1 (71). С. 27-31.
2. Сердюк І.А. Інтерпретація поняття методологічний підхід у сучасній правничій науці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 52-58.
3. Корнієнко М.В. Принцип верховенства права як джерело адміністративного права. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. № 1. С. 123-131.
4. Корнієнко М.В. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод як джерело адміністративного права. *Право і суспільство*. № 3. 2020. С. 145-153.
5. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років. Закон України від 17 квітня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 22. Ст. 262.
6. Про відновлення довіри до судової влади в Україні. Закон України від 8 квітня 2014 року. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 23. Ст. 870.
7. Democracy Index 2020. URL <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>
8. Дудченко В.В. Про герменевтичний підхід до права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 45. С. 11-16.
9. Білозьоров Є.В. Діяльнісний підхід як окремий аспект методологічного дискурсу в юридичній науці. Дванадцяті юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози: матеріали Міжнародної наукової конференції, 1-2 червня 2017 р. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. С. 68-71.
10. Білозьоров Є.В. Діяльнісний підхід та сучасна юридична наука. IX-ті наукові читання, присвячені пам'яті академіка В.В. Копейчикова: зб. матеріалів (м. Київ, 20 лист. 2019 р.) / Редкол.: А.М. Завальний, Ю.В. Кривицький, Н.В. Лазнюк. Київ: НАВС, 2019. С. 28-31.

